

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2025.20.344121>

УДК 94(477+560)«16»:327

UKRAINIAN-OTTOMAN AGREEMENT DRAFT OF 1669

Vitalii Shcherbak

DSc (History), Professor

Department of History of Ukraine

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University

18/2 Bulvarno-Kudriavska St, Kyiv,

04053, Ukraine

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0001-8025-5684>E-mail: shcherbak.vitalii@gmail.com

Citation: Shcherbak, V. (2025) Ukrainian-ottoman agreement draft of 1669, *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 20, pp. 8–14.

Submitted: 12.09.2025.

Abstract

The article covers the preparation of the Ukrainian-Ottoman agreement of 1669. The research methodology is based on the principles of historicism, scientific objectivity, and a dialectical approach to the analysis of historical phenomena. The scientific novelty concerns the highlighting of the positions and level of political awareness of the Cossack officers of the second half of the XVII century and outlining of Petro Doroshenko's desire to gain the sovereignty for the Zaporozhian Host (Hetmanate). The realization of the goal according to the traditions of the early modern era was seen in the acceptance by Ukraine the suzerain's protection. The hetman's diplomatic efforts were aimed at finding compromises between Chyhyryn and Constantinople. During lengthy negotiations, the content and main provisions of the agreement were agreed upon. Conclusions. Project of the document clearly demonstrated the dominance of the right-bank officers' idea of their own state within the ethnic boundaries of Ukrainians. It is noted that the agreement with the Ottoman Port had a similar character of the latter's alliances with a number of countries of the Northern Black Sea coast and the Balkans. The author notes the continuation of the tradition initiated by Hetman Bohdan Khmelnytsky in his orientation toward the Ottoman Empire. The troops subordinated to the Sultan during hostilities on the territory of Ukraine had to be on the territory specially designated by the Hetman's authorities and unquestioningly obey the head of the Zaporozhian Army. Ukrainians were recognized to have freedom of religion, and Turks and Tatars were deprived of the right to build mosques. The list of conditions also included the language issue, namely the need to use Ukrainian in interstate relations. It is noted that the agreement with the Ottoman Port had a similar character of the latter's alliances with a number of countries of the Northern Black Sea coast and the Balkans. At the same time, the hetman interpreted "citizenship" as a protectorate on a voluntary basis of sovereign parties with mutual responsibility inherent in the European historical tradition.

Keywords: Petro Doroshenko, Ukraine, hetman, Ottoman Empire, Cossack council, Ukrainian-Ottoman agreement.

ПРОЄКТ УКРАЇНСЬКО-ОСМАНСЬКОЇ УГОДИ 1669 РОКУ

Віталій Щербак

доктор історичних наук, професор

Кафедра історії України

Київський столичний університет

імені Бориса Грінченка,

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2,

Київ, 04053, Україна

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0001-8025-5684>E-mail: shcherbak.vitalii@gmail.com

Анотація

У статті висвітлюється підготовка українсько-османської угоди 1669 р. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, наукової об'єктивності, діалектичному підході до аналізу історичних явищ. Наукова новизна полягає у висвітленні позицій та рівня політичної свідомості козацької старшини другої половини XVII ст., прагнення Петра Дорошенка здобути суверенітет Війська Запорозького. Реалізація мети за традиціями ранньомодерної доби вбачалася у прийнятті Україною протекції сюзерена.

Цитування: Щербак В. Проект українсько-османської угоди 1669 року. *Чорноморська минувшина* : зап. Від. історії козацтва на півдні України : зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. Вип. 20. С. 8–14.

Отримано: 12.09.2025 р.
0,7 д.а.

Дипломатичні зусилля гетьмана були спрямовані на пошук компромісів між Чигирином та Константинополем. Проект документу яскраво засвідчив про домінування у правобережній старшині ідеї власної держави в етнічних межах проживання українців. Наголошується, що угода з Оттоманською Портою мала аналогічний характер союзів останньої з низкою країн Північного Причорномор'я та Балкан. Водночас гетьман трактував «підданство» як протекторат на добровільних засадах суверенних сторін із взаємною відповідальністю, властивих європейській історичній традиції.

Ключові слова: Петро Дорошенко, Україна, гетьман, Османська імперія, козацька рада, українсько-османська угода.

Однією із актуальних проблем в європейській історії ранньомодерної доби було облаштування міждержавних відносин. Активно йшли пошуки їх ефективних форм і методів ведення переговорного процесу. У цей час формується також традиція полівасалітетної залежності правителів держав, які з огляду на неможливість відстояти свою самостійність та бажання утримати владу над підлеглими територіями, шукали для себе могутніх покровителів. В середині XVII ст. дане питання постало і перед гетьманом Богданом Хмельницьким при відродженні Української держави в ході Визвольної війни. У складних умовах військового протистояння він намагався віднайти надійного союзника для утвердження міжнародного статусу Війська Запорозького. Цим же значною мірою переймалися і його наступники, віддаючи перевагу стосункам із православними правителями. Проте політичні обставини в умовах громадянського протистояння диктували необхідність здійснення вибору й серед інших тогочасних володарів, зокрема турецького султана. З'ясування цього питання дозволить глибше зрозуміти пріоритети і сутність зовнішньополітичних кроків очільників Української козацької держави.

Проблематика стосунків українського козацтва із Османською імперією другої половини XVII ст. присутня в ряді наукових праць [5; 8; 10]. Результатам Корсунської ради 1669 р. присвячена стаття Миколи Крикуна [7], а процедура надання османської протекції гетьману Петру Дорошенку охарактеризована у розвідці Тетяни Григор'євої [4]. Водночас багато важливих аспектів генези українсько-османського зближення в другій половині 60-х рр. XVII ст. залишилися поза увагою дослідників.

Метою статті є висвітлення підготовки проекту українсько-османської угоди 1669 р.

Влітку 1665 р. гетьманська булава на Правобережжі опинилася в руках досвідченого козацького ватажка Петра Дорошенка. Продовжуючи політичний курс Богдана Хмельницького, він доклав чимало зусиль для об'єднання всіх етнічних українських земель в єдину державу. З цією метою гетьман намагався одночасно знайти порозуміння як із московським царем, так і королем Речі Посполитої. Однак їх прагнення за будь-яку ціну утримати за собою землі Війська Запорозького зумовили коригування зовнішньополітичного вектора Дорошенка. Для забезпечення стабільності в Україні під патронатом сильного союзника, він звернувся до правителя Османської імперії Мегмеда IV (1648–1687).

Перші спроби гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка налагодити контакти з Оттоманською Портою відносяться до 1666 р. Про це свідчить лист до нього великого візира Кьопрюлю-заде Фазіля Агмеда-паші датований квітнем місяцем. У посланні Дорошенко визнається підданим султана, де слово «підданий» вжито у традиційний в турецьких зносинах спосіб вислову відносно країв або народів, які Порто вважала за належні до сфери її політичних впливів. Крім того, великий візир повідомляв П. Дорошенка про призначення нового кримського хана Аділ-Гірея (1665–1671) та про султанський наказ гетьманові бути у згоді з ним [5, с. 81; 4, с. 451]. У вересні під час козацької ради на р. Цибульник поблизу Чигирина Петро Дорошенко присягнув перед трьома кримськими «султанами», які прибули йому на допомогу, «що йому бути з ханом у дружбі, а цесарю турецькому підданим» [1, с. 177]. З листа ніжинського

протопопа Семена Адамовича оршанському єпископу Мефодію дізнаємося, що на раді було також обрано послів до султана з пропозицією про підданство Війська Запорозького [7, с. 119].

Суттєвим поштовхом до формування протурецької орієнтації Петра Дорошенка стала інформація про польсько-московські переговори щодо підписання перемир'я, за яким Лівобережжя і Київ мали відійти до Московського царства. За таких обставин сподівання гетьмана про об'єднання під своєю булавою обох берегів Дніпра ставало проблематичним. Тим більше це відкривало можливість для уряду Речі Посполитої приборкати правителя Правобережжя. Відповідно підписання Андрусівського перемир'я між Московським царством та Річчю Посполитою у січні 1667 р. змусило Петра Дорошенка діяти більш рішуче.

Вже на початку лютого гетьман відсилає своїх послів Михайла Зеленського та Григорія Лесницького до Бахчисараю з пропозицією укладення українсько-кримського союзу. Козацькі дипломати домагалися також від хана Аділ-Гірея відновлення стосунків з московським царем Олексієм Михайловичем (1645–1676) для спільних дій проти Речі Посполитої. Однак, зважаючи на те, що без згоди свого сюзерена – турецького султана кримський правитель не міг вирішити питання поставлене українськими послами, Петро Дорошенко вирішив звернутися безпосередньо до Мегмеда IV. Адже лише Оттоманська Порто могла впливати на політику хана в умовах, що склалися, сприяти реалізації ідеї досягнення єдності козацької держави. З цього часу проосманський вектор стає одним із пріоритетних у зовнішній політиці правобережного гетьмана.

На початку липня 1667 р. гетьманські посланці Петра Дорошенка – Портянка, Отуха, Яненко та Вирва побували в Адріанополі на аудієнції у султана і заявили про готовність Війська Запорозького піддатися під його протекцію. Посол Речі Посполитої Гієронім Радзевський намагався відмовити українців від цього кроку, обіцяючи, що король візьме козаків під свою опіку, але отримав відмову. Аналогічним результатом завершилося звернення й секретаря посольства Францішка Висоцького до каймакана Мустафи-паши для переконання не вести переговорів з козаками [8, с. 138; 12, с. 124]. Із послання Мегмеда IV до короля Речі Посполитої Яна Казимира (1648–1668) довідуємося, що з цього часу османський уряд став трактувати козаків, як своїх підопічних [7, с. 119]. Уточнення умов, на яких гетьман мав «служити султану» міститься в листі Мегмеда IV до Петра Дорошенка від 7 липня. Зокрема зазначалось, що козаки мали «не лише утримуватись від будь-яких ворожих актів проти султана та його підданих, але й брати участь в османських воєнних кампаніях, підтримувати управителів прикордонних територій імперії, а також збирати та доставляти відомості про здійснені чи плановані ворожі дії сусідських володарів проти султана» [4, с. 453, 467].

Позитивна відповідь турецької сторони і загострення становища в Україні через Підгаєцьку невдачу Дорошенка восени 1667 р., яка сталася після нападу кошового отамана Івана Сірка на Крим, зумовили розгляд відносин з Оттоманською Портою на Чигиринській козацькій раді в січні 1668 р. Серйозність намірів засвідчила присутність на зібранні митрополита Київського, Галицького та всієї Русі Йосипа Нелюбовича-Тукальського і Юрія Хмельницького [8, с. 154]. За свідченням польського шляхтича Яна Сеножацького, який, повертаючись із кримського полону, певний час перебував у Чигирині, рада ухвалила, що «по обидва боки Дніпра мешканцям бути об'єднаними і давати данину турецькому царю і кримському хану так само, як сплачує волоський князь, а щоб під рукою великого государя і королівської величності віднині не бути, а турецькому царю і кримському хану обороняти їх і стояти з ними і ходити спільно проти великого государя в українні московські міста (Лівобережна Україна – *В. Ш.*) війною» [2, с. 30–31]. Тобто козацька рада вперше прийняла рішення про початок зближення з Османською імперією для захисту території Війська Запорозького від Московії та Речі Посполитої.

З метою реалізації ухвали Чигиринської ради у березні до Адріанополя знову прибуло козацьке посольство у складі Івана Васильковського і Григорія Снітковського. Вони мали провести переговори з турецькою стороною щодо деталізації змісту угоди. Посли заявили, що правобережні козаки не бажають бути ні під поляками, ні під московитами, тому воліють бути «під турками й татарами, які їм надають допомогу» [8, с. 158; 13, с. 131]. З іншого боку на аудієнції у султана Мегмеда IV 13 квітня 1668 р. було підтверджено згоду взяти правобережне козацтво під свою протекцію. У листі до коронного канцлера Речі Посполитої Яна Лещинського каймакан Кара Мустафа-паша підтвердив, що козаки «знайшли порятунок під опікою султана і

вони тепер, подібно до інших слуг султана, його піддані, а справа гідності султана захищати їх; тому султан не дозволить вчиняти жодних насильств козакам» [11, с. 356].

Для уточнення окремих положень угоди разом із послами у липні до Чигирини прибув турецький чауш Юсуп-паша. Він мав також пересвідчитись як козацтво сприймає налагодження відносин Війська Запорозького з Османською імперією. Чауш передав гетьману листа від султана, у якому йшлося про ставлення Порти до прохання Петра Дорошенка. Зокрема, Правобережна Україна отримувала статус за зразком Кримського ханства, звільнялася від сплати щорічної данини до імперської скарбниці і отримувала гарантії військової допомоги. Османська імперія вимагала лише складення присяги на вірність султанові та розташування своїх залог у Чигирині й Кодаку [3, с. 154].

На старшинській раді 5 липня в Чигирині після урочистого прийому Юсуп-паші з участю митрополита Йосипа Нелюбовича-Тукальського розпочалися переговори. Петро Дорошенко відразу відкинув умову про перебування в Україні османських залог, а засади підданства мало б вирішити загальне козацьке зібрання одночасно із складанням присяги султану. Розбіжності у баченні основних положень угоди призвели до тривалих дебатів між учасниками переговорного процесу.

Зрештою проєкт угоди договірних статей Війська Запорозького і Османської імперії було схвалено на козацькій раді 10 серпня 1668 р. [3, с. 218–220; 6, с. 208–212; 9, с. 464–468]. Московські інформатори повідомляли, що його відправлено до Константинополя за посередництвом османського чауша Юсуфа-паші. Цей проєкт наявний у двох перекладах: російському, який являє собою подвійний переклад з латинської і грецької мов та італійською [4, с. 456].

До столиці Порти проєкт привезли козацькі послы – уманський полковник Григорій Білогруд та генеральний писар Лукаш Бускевич [2, с. 93; 8, с. 169]. У документі, насамперед, було констатовано, що нова угода має продовжити традицію започатковану гетьманом Богданом Хмельницьким в його орієнтації на Османську імперію. Порта мала гарантувати внутрішньополітичний суверенітет Української держави та повноту влади Петра Дорошенка. Гетьман запевняв майбутнього сюзерена, що «сам завжди готовий стати супроти всякого неприятеля султанської величності, коли буде нужда і потреба» [9, с. 464]. Як учасник Визвольної війни, він добре орієнтувався у геополітичних питаннях і пріоритетах зовнішньої політики Війська Запорозького, а громадянський конфлікт у Гетьманщині викристалізував їх і зумовив гетьмана робити кроки не завжди популярні в українському суспільстві.

Зважаючи на практику союзництва з Московією, Петро Дорошенко прагнув запобігти домінації на українських землях іноземних сил. Тому вже третя стаття проєкту угоди містила суттєве застереження, що підпорядковані султану війська, а саме кримські, черкаські, ногайські та буджацькі татари під час бойових дій на територіях України мали беззаперечно підпорядковуватися гетьману Війська Запорозького «коли буде потреба, могли находити й нападати на неприятельські міста чи обороняти нас» [9, с. 464]. Це обумовлювалося й необхідністю попередження згубної практики в часи Визвольної війни, коли татарські орди грабували українські міста і села, перебуваючи офіційно у військовому союзі з козаками.

Умовою підтвердження угоди мало бути надання гетьману клейнодів султаном, що відповідало тогочасним практикам взаємовідносин між державами, коли сюзерен офіційно визнавав факт своєї опіки над васалами. При цьому підданство трактується досить своєрідно «султан оттоманський не захоче через те гадати, що ми є піддані й вельми уярмлені, чи данники, чи будь-якими податями повинні, але від усіх податей вільні і від усіх тяжких уярмлень жорстокості бажаємо бути відчужені» [9, с. 465]. Підпорядкування султану означало фактично лише спільні військові дії проти супротивника турецького, татарського чи козацького. Сюзерен не мав права втручатися у внутрішні справи Війська Запорозького, зокрема й при виборі гетьмана. Останній мав обиратися довічно виключно на козацькій раді вільним волевиявленням і не міг бути замінений волею сюзерена. Союз мав бути «правдивим приятельством та згодою» на зразок договору із Кримським ханством. Фактично Оттоманська Порта мала визнати внутрішньополітичний суверенітет Війська Запорозького.

Війська султана чи хана, прибувши в Україну, позбавлялися права зводити мечеті, «будь-які будови, котрі шкодять християнській вірі, також, де є руські церкви, щоб не могли їх розоряти і грабувати, аби потім побудувати свої» [9, с. 465]. Їм заборонялося руйнувати маєтки і міста та «нікого чоловічої та жіночої статі із козацького роду полонити і в царське місто

Константинопольське відводити» під загрозою смертної кари. Дислокуватися союзницькі війська мали на спеціально визначених гетьманською владою територіях і задовольнятися «харчем та оброком від нас дозволеним» [9, с. 465]. Аналогічні умови прописувалися і для українських козаків, закликаних на допомогу султану у межах Османської імперії.

Одним із ключових пунктів угоди визнавалося забезпечення українцям свободи віросповідання. Усі православні священники мали почуватися у безпеці й підлягати владі Київського і Галицького митрополита, який приймав хіротонію від царгородського патріарха. Прохання про толерантне ставлення до православних прозвучало не випадково, адже Правобережжя залишалось регіоном протистояння православної та римо-католицької ідеології. З іншого боку, маючи інформацію про становище константинопольського патріарха, Петро Дорошенко задекларував тезу про необхідність обрання його наступника виключно на архієрейському соборі, і так робити в майбутньому щоб виключити можливість обійняти цю посаду шляхом заколоту.

Прагнення забезпечити пожиттєве гетьманське врядування Петра Дорошенка містило заувагу, щоб навіть «його ніхто не міг із султанської влади перемінити і з престолу його не скидати». Лише після його смерті Військо Запорозьке отримувало можливість вільного обрання володаря булави. Козацькі бунти також передбачалося попереджувати: «хай не зможуть собі поставити іншого гетьмана через те, що ми вельми задоволені є і щирість маємо до панування цього гетьмана і згодні однодушно йти на супротивників наших аж до останньої відомсти» [9, с. 465].

Зміст проєкту договору яскраво засвідчує прагнення козацької еліти до об'єднання всіх етнічних українських земель в єдину державу і її бачення кордонів Війська Запорозького. Територія окреслюється від Вісли – Перемишля і Самбора до Севська і Путивля, де «всі тут є козаки». Петро Дорошенко щиро сподівався, що скоро такі уявлення запанують у більшості українців, навіть тих, хто проживав під польською чи московською зверхністю: «коли ж вони повернуться до нашої влади, величезне створимо старання – нехай і ті не творять ніякого підступу й пагуби супроти султана й татарського хана» [9, с. 466]. Гетьман зазначав, що до перебування в межах Московії та Речі Посполитої ці люди не скільки були переконані, а «більше грошима схилені». Разом з тим висловив впевненість у разі потреби на можливі спільні дії проти них з турками та татарами.

У проєкті угоди Дорошенко намагався забезпечити безпеку всіх кордонів Війська Запорозького, включаючи і південно-західного, звідки існувала загроза агресії підданих султана правителів Молдовського князівства та Волощини. При цьому для мирного врегулювання відносин, козаки відмовилися створювати там нові фортеці і, навіть пропонували в односторонньому порядку зняти поблизу Дністра та Південного Бугу прикордонну службу.

До переліку прохань ввійшло також мовне питання. Констатуючи поширення в Україні «природної» української мови, Петро Дорошенко звернув увагу на необхідність користуватися нею у міждержавних стосунках, зокрема османські послани мали б володіти так званим «руським діалектом», тобто українською мовою. Грамоти і листи до гетьмана і всього козацького війська пропонувалося писати польською або ж грецькою мовами.

При врегулюванні правових відносин не останню роль відводилося системі судочинства. У випадку судового провадження між українським козаком і турецьким підданим винний мав «судитися перед своєю старшиною і від нього караний бути у міру свого переступу» [9, с. 467]. Відповідно недоказовість провини повинно було завершитися звільненням підозрюваного.

У проєкті договору було передбачено запобігання перетворення Війська Запорозького у розмінну монету зовнішньополітичної діяльності Османської імперії з навколишнім світом. «Нехай не учинить султан турський миру, – говорилося в документі, – ані хан татарський, із порубіжними і близькими володарями, а передовсім із королем польським і царем московським, союзу дружества нехай не творить без відома та згоди нашого гетьмана і всього козацького війська; нехай не будуть такі договори, як на війну, так і на мир схильні, без відома обох країн та дозволу. Коли ж турський султан чи татарський хан постановить мир і довершить договір чи вдома, чи в полі із козацькими неприятелими чи на марноту Запорозького війська, то явно оголошуємо, що наш гетьман такий мир матиме у ніщо, як нам шкідливий і пагубний» [9, с. 467]. Очевидною підставою для формулювання даного пункту було Андрусівське перемир'я 1667 р.,

коли інтереси української сторони були проігноровані московським царем і королем Речі Посполитої. Для зміцнення українсько-османської угоди пропонувалося налагодити належний рівень комунікації між сторонами.

Сутність союзу визначалася так: «Воистину обидва боки з'єднані навзаєм і єдиним тілом учинені супроти недругів наших» [9, с. 468]. Маємо ще одне підтвердження союзу на воєнний час, у мирний відтак обидві держави не мали бути єдиним тілом. Обумовлювалися також за яких обставин Військо Запорозьке може піти на розрив договору «коли турецький султан і татарський хан цієї постанови нашої прийняти не захочуть, але все конечно замислять вчинити нас підданими й данниками цілковитими і все захочуть валити, гетьмана проганяти за своїм зволенням та іншого на його місце наставляти, монастирі й церкви наші розоряти і нові мечеті зводити, і наших митрополитів переменяти, то тим приязнь нашу відкинуть і спротивляться нашим оцим статтям. Тоді ж бо гетьман і Запорозьке військо подбають, щоб іншим якимсь способом помислити про себе, міста свої зберігаючи і тримаючи під владою й пануванням своїм вільними, вільними і від усяких уярмлень у всьому» [9, с. 468]. Було з гідністю заявлено право самостійних дій при недотриманню угоди іншою стороною, навіть яка представляла сюзерена.

Про прийом Мегмедом IV українських послів повідомив його представник Гачабаш-паша. На переговорах знову виникло питання розміщення османських гарнізонів в козацьких містах. Однак послі відповіли, що вирішувати такі питання без відома гетьмана вони не мають повноважень [2, с. 154]. Зрештою у грудні 1668 р. султан надіслав Петру Дорошенку листа, в якому оголошувалося про прийняття гетьмана в «підданство» і передано йому вишитий золотом кафтан [4, с. 468].

Прискоренню легітимації українсько-османської угоди зумовило проголошення на Лівобережжі гетьманом Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного). Наполегливі зусилля Петра Дорошенка запобігти розколу в козацькому середовищі для збереження єдності Війська Запорозького не мали позитивного результату. Водночас султан надіслав до Чигириня посольство очолюване чаушем Мустафою-ага Селімом для оформлення відповідної угоди. На Корсунській козацькій раді 21 березня 1669 р. Петро Дорошенко ознайомив присутніх з її умовами, суголосними з сформульованими в Чигирині у серпні минулого року. Зрештою було прийняте рішення, що «Дорошенку з усім малоросійським краєм, з містами і людьми бути у підданстві турецького султана так, як Волошська земля» [2, с. 145]. Зважаючи на неоднозначне ставлення козаків до угоди рада ухвалила протурецьку протекцію, але відмовила у складанні присяги [7, с. 126; 8, с. 197].

Оскільки присяга не складалася, що мало б відбутися за переконанням гетьмана після отримання привілею від султана, було вирішено надіслати до Порти посольство очолюване Михайлом Раткевичем. Воно мало засвідчити ухвалу Корсунської ради і клопотатися про правове оформлення влади Петра Дорошенка. Місія завершилася успішно і в серпні 1669 р. на Уманській козацькій раді гетьман прийняв клейноди від нового сюзерена Мегмеда IV – булаву, бунчук, кафтан і грамоту на підтвердження своїх владних повноважень.

Отже, для створення проекту українсько-османської угоди очільниками Війська Запорозького було зроблено ряд важливих політичних кроків. Зважаючи на відмову у підтримці з боку Речі Посполитої та Московського царства впродовж 1667–1668 рр., дипломатичні зусилля Петра Дорошенка були спрямовані на пошук компромісів між Чигирином та Константинополем. Під час тривалих перемовин узгоджувався зміст та основні положення угоди. Документ яскраво засвідчив про домінування у політичній свідомості правобережної старшини ідеї власної держави в етнічних межах проживання українців. Її реалізація за тогочасними традиціями пов'язувалася із прийняттям протекції сюзерена. Підпорядковані султану війська під час бойових дій на теренах України мали перебувати на спеціально визначеній гетьманською владою території і беззаперечно підпорядковуватися очільнику Війська Запорозького. Визнавалося забезпечення українцям свободи віросповідання, а турки і татари позбавлялися права зводити мечеті. До переліку умов ввійшло також мовне питання, а саме необхідність користуватися українською у міждержавних стосунках. Угода Війська Запорозького з Османською імперією мала аналогічний характер союзів останньої з низкою країн Північного Причорномор'я та Балкан. Водночас гетьман трактував «підданство» як протекторат на

добровільних засадах суверенних сторін. Фактично передбачалося встановлення міждержавних відносин із взаємною відповідальністю, властивих тогочасній європейській історичній традиції.

Перспективним має бути дослідження порівняння проекту угоди з Османською імперією Петра Дорошенка та пропозицій надісланих османській стороні Іваном Брюховецьким, які були сформульовані в той самий час. Маловивченою залишається тема подальших взаємовідносин гетьмана Правобережжя із кримським ханом під верховенством єдиного сюзерена.

Джерела та література:

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург. 1869. Т. 6. 280 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург, 1872. Т. 7. 398 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. Санкт-Петербург, 1873. Т. 8. 404+16 с.
4. Григорьева Т. Турецьке підданство Петра Дорошенка: умови та церемоніал його визнання. Записки Наукового товариства імені Шевченка. 2017. Т. 270. С. 449–475.
5. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд публічних життєвих історій та їхніх дій. Нью-Йорк, 1985. 712 с.
6. Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. Ч. I. Москва: Университетская типография, 1858. 339 с.
7. Крикун М. Корсунська козацька рада 1669 року. Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1999. Т. 238. С. 117–148.
8. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет. Київ: Темпора, 2011. 631 с.
9. Тисяча років української суспільно-політичної думки у 9 т. / гол. ред. Тарас Гунчак. Київ, 2001. Т. 3. Кн. 1. 534 с.
10. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ-Нью-Йорк, 2003. 517 с.
11. Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów Polski i krajów ościennych w latach 1455–1672 / opr. Z. Abrahamowicz, pod red. A. Zajączkowskiego. Warszawa, 1959. Т. 1. 418 s.
12. Pamiętniki historyczne / ed. L. Hubert. Warszawa, 1863. Т. 2. 267 s.
13. Zbior pamiętników z dziejów polskich / wyd. W.S. Broel-Plater. Warszawa, 1859. Т.4. 214 s.

References:

1. Akty, odnoszące się do historii zachodniej i południowej Rosji, zebrane i wydane przez Komisję Archeograficzną, XV tom, 6. (1869). Saint-Petersburg, 280 p. [in Russian].
2. Akty, odnoszące się do historii zachodniej i południowej Rosji, zebrane i wydane przez Komisję Archeograficzną, 7. (1872). Saint-Petersburg. 398 p. [in Russian].
3. Akty, odnoszące się do historii zachodniej i południowej Rosji, zebrane i wydane przez Komisję Archeograficzną, 8. (1873). Saint-Petersburg. 404+16 p. [in Russian].
4. Grygoryeva, T. (2017). Turczech piddanstvo Petra Doroshenka: umovy ta ceremonial jogo vyznannya [Petro Doroshenko's Turkish citizenship: conditions and ceremony of its recognition]. *Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka*. 270, pp. 449–475. [in Ukrainian].
5. Doroshenko, D. (1985). Hetman Petro Doroshenko. Ohliad publichnykh zhyttievkykh istorii ta yikhnykh dii. New York, 1985. 712 p. [in Ukrainian].
6. Fontes malorossyyskoy historiae, sobrannye Bantisham Kamensky, et yzdannye A. Bodyanskym, 1. (1858). Moscow: Universitetskaya tipografiya. 339 p. [in Russian].
7. Krykun, M. (1999). Korsunska kozaczka rada 1669 roku [Korsunska kozaczka rada 1669]. *Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka*, 238, pp. 117–148. [in Ukrainian].
8. Smolij, V., Stepankov, V. (2011). Petro Doroshenko. Politychnyj portret. Kyiv: Tempora. 631 p. [in Ukrainian].
9. Tysyacha rokiv ukraïnskoyi suspilno-politychnoyi dumky, 9, 3, 1. (2001). Kyiv. 534 p. [in Ukrainian].
10. Chuxlib, T. (2003). Getmany i monarxy. Ukrayinska derzhava v mizhnarodnykh vidnosynax 1648–1714 rr. Kyiv–New York. 517 p. [in Ukrainian].
11. Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów Polski I krajów ościennych w latach 1455–1672 / opr. Z. Abrahamowicz, pod red. A. Zajączkowskiego, 1. (1959). Warszawa. 418 p.
12. Pamiętniki historyczne / ed. L. Hubert, 2. (1863). Warszawa. 267 p.
13. Zbior pamiętników dziejów polskich / wyd. W.S. Broel-Plater, 4 (1859). Warszawa. 214 p.